

Tarih Öncesi Çömlekçiliğin Halen Yaşadığı Bir Merkez: Gökeyüp

Prof. Sevim Çizer Araş. Gör. Yasemin Yarol
Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, İzmir

İnsanoğlunun üretimi, bu güne dek ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Önceleri ağaçtan, daha sonraları taştan yapılan kapkacakların yerini Neolitik Çağ'da kilden yapılanları almıştır. Bu üretimin ateşin bulunmasına paralel olduğu yönünde çeşitli savlar bulunmaktadır. 1961 yılında Hacılar ve 1962-63 yıllarında Çatalhöyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan buluntular, seramik üretiminin Neolitik Dönem 'de başladığını gösteren ilk kanıtlardır. Ancak dönem insanının kilden kapkacak yapımında kullandığı ilkel yöntemler hakkındaki teknik bilgilerle ilgili olarak net veriler bulunmamaktadır. Ele geçen örneklerin tümü ilkel çömlekçilik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. İşlerin yapılış biçimlerinin incelenmesinde çarkın kullanılmadığı anlaşılmıştır.

İlkel çömlekçilik, Anadolu'da olduğu gibi halen dünyanın pek çok yerinde devam etmektedir. Ülkemizde ilkel üretim yöntemi kullanan çömlekçilik merkezleri, Prof. Güngör Güner'in "Anadolu'da yaşamakta olan ilkel çömlekçilik" adli kitabında ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Bu çalışmada, ilkel üretim yöntemini başlangıcından beri herhangi bir değişime uğratmamış, olan ve özellikle de yaşadığımız ile yakınlığı nedeniyle Gökeyüp köyünü seçtik.

Resim 1 : Dönek

"Gökeyüp 'teki kapkacaklar "sakızlı toprak" adi verilen normal kırmızı kilin, "mengele" dedikleri mika $K(Mg,Fe)_3 ((OH.F)(AlSi)O$ görünümünde bir toprakla 2/1 oranında karıştırılmasıyla yapılmaktadır. Bu karışım, çok kendine özgü nitelikler taşımaktadır; öyle ki, dünyanın neresine giderse gitsin Gökeyüp toprağı ayırt edilebilir."¹

Resim 2: Dönek

Resim 3: Şekillendirme Taban

"Doğadan aldıkları Mengele (kaya görünümlü) büyükçe bir tahtadan tokmak veya un değirmeni ile ufalanıp toz halde diğer toprakla harmanlanmaktadır. Toprağın taşınip, öğütülüp çamur haline getirilme işlemleri erkekler tarafından yapılmaktadır."²

Manisa'nın Salihli ilçesine 40 km uzaklıktaki Karataş Bucağına bağlı Gökeyüp köyü, yüzyıllardır ilkel üretim yöntemi özelliğini kaybetmeden yaşamaktadır. Yaklaşık iki yüzyıl önce Sivas dolaylarından göç eden Gökeyüp halkının yöreye kapkacak yapımını bilerek geldikleri sanılmaktadır.

Üretimin tamamının kadınlar tarafından yapıldığı çömlekçilik, çoğunlukla ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılmaktadır. Kış aylarında ise iklim koşullarının ağırlığı nedeniyle kapkacak üretimine bir süreliğine ara verilmektedir. Basta tütüncülük olmak üzere çeşitli tarım alanlarındaki uğraş çömlekçilik ile birlikte yapılmaktadır.

2. tip tezgâh adi verilen tezgâhta kil, kilden yapılmış altı dışbükey, döndürülebilir bir tabağın içine oturtulmuş, yine kilden yapılmış bir altlığın üzerinde, elle bant usulü biçimlendirilir. Bu tip tezgâh türü, Gökeyüp dışında, Elâziğ Palu ilçesi Burgudere köyü, Eskişehir Mihaliççik ilçesi Gökçeayva ve Sorkun köyleri ile Elâziğ Sivrice ilçesi Uslu köyünde de kullanılmaktadır.

¹ GUNER, Güngör; Anadolu'da Yaşamakta Olan ilkel Çömlekçilik, Ak Yayınları Kültür Serisi: 16-5, istanbul-1988. S.33

² SUNUCU, Deniz; Anadolu'da Yasayan ilkel Çömlekçilik, (Karasu, Menemen, Gokeyup) DEU, GSF, USB, Seramik-Cam Anasanat Dalı (Yayımlanmamış Bitirme Ödevi) izmir-1991 s: 46

İlkel çömlekçiliğin söz konusu olduğu tüm köylerde olduğu gibi, kullanılacak kilin eve getirilmesi ve buralarda depolanması erkeklerin işidir. Ancak biçimlendirme bütünüyle kadınlara aittir. "Biçimlendirme, "Dönek" denen ve mil olmamasına karşın altı dışbükey olduğundan döndürülebilen, kilden bir tabak üzerine oturtulmuş ve gene kilden yapılmış "kalıp" denen bir altlık üzerinde "kıyı" adi verilen bantlarla, bant usulü yapılmaktadır. Kıyıların hazırlanmasına "kıyı yuvarlama", hazırlanan kıyıların üst üste konarak pekiştirilmesi işlemine de "süvmek" denir.³

Resim 4: Şekillendirme- Gövde

Biçimlendirme sırasında kullanılan alet sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Kısa, bir ok görünümünde, ahşaptan yapılmış el aletinden yararlanılmaktadır. Küçük bir bez parçası da yüzey düzeltme işlemi için kullanılmaktadır.

Resim 5: Şekillendirme- Yükseltme

Resim 6: Şekillendirme- Kulp

³ GÜNER, G., a.g.e., S: 34

"Gövdelerin biçimlendirilmesi bitince güveçler güneşte biraz çektirilir, sonra gene elden geçirilerek karınlama ve kulplama işlemleri yapılır. Kalıbı kendiliğinden bırakıncaya dek kuruduktan sonra güveçlerin fazlalıkları "kazıyacak" adı verilen bir teneke parçasıyla kazınır. Bu işleme "kırkazımak" denir. Güneşte iyice kuruyan, onların deyimiyle "tepinen" kaplar, "kap pişeceği yer" adı verilen evin bahçesinin ya da avlusunun belirli bir yerinde, açıkta çalı çırpı ve odunla, güveçlerin üstüste dizilmesiyle rüzgârlı bir havada yakılan ateşte bir saat sureyle pişirilir. Rüzgarsız havaya rastlayan pişirime "tonuk" denir ve bu kaplar çabuk aşınır (üğünür). Rüzgârın şiddetli estiği zamanlarda yapılan pişirimde, kümenin dışında, rüzgârla daha fazla temas eden kaplar, parlar; bu olaya "şılak" adı verilir. Pişirimden sonra kaplar, sıcakken kümeden alınarak gübreye karıştırılmış samana atılır. Bu arada kabin yüzeyinde meydana gelen indirgenme olayı nedeniyle kapların rengi koyulaşır ve pırlıtlı bir görünüm alır."⁴

Resim 7: Şekillendirme- Kayık Tabak

Resim 8: Pişirim- İstifleme

Resim 9: Pişirim- İlk Aşama

⁴ GÜNER, G., a.g.e., S: 35

Kuruma aşaması tamamlanıncaya kadar, üretilen her yeni kabın hemen altında bulunan kalıp parçasıyla birlikte kalması gerekmektedir. Bu nedenle, her ailenin çok sayıda kalıbı bulunur. Burada bir anlamda markalaşmayı gösteren, her ailenin kendine ait "nişanı" kalıplar üzerine kazınır; yapılan kaplar üzerinde de bu nişan kabartma olarak çıkar. Böylece her türün, hangi aile tarafından yapıldığını gösteren izi ile birlikte pazara çıkar. Genellikle satış yerlerinde kendi yöresinin adı ile değil Menemen kapları olarak satışa sunulurlar. Doğal olarak bu ürünler sadece ilgilisi tarafından bilinen kaplar olmaktadır.

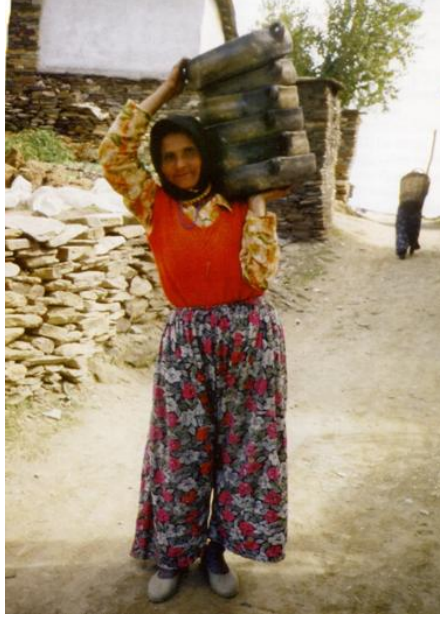
Resim 10: Pişirim- İkinci Aşama

Resim 11: Pişirim- Son Aşama

Bu çalışmada asıl göstermeye çalıştığımız noktaların ilki, Gökeyüp çömleklerinin ilk seramik buluntularının çıkarıldığı Hacılar ve Çatalhöyük'teki ilk örneklerle benzerliğine dikkat çekmektir. İkincisi ise; Manisa'nın bir dağ köyünde, halen tarih öncesi dönem seramiklerinde görülen üretim özelliklerinin herhangi bir bozulmaya uğramadan devam ettiğini göstermektir.

Ayrıca; son yıllarda sürekli globalleşmekten söz edilen yeni dünyada, ulusların ve toplumların kendi kimliklerini korumaları yolundaki çabaların başında, kanımızca kültürel mirasımızın parçası olan bu gibi geleneksel üretimlerin sürdürülebilmesinin belgelenmesi ve korunmaya alınması, devletçe desteklenmesi gerekmektedir.

Resim 12: Taşıma

Resim 13: Pişmiş Ürünler

Kaynakça

GÜNER, Güngör; Anadolu'da Yaşamakta Olan ilkel Çömlekçilik, Ak Yayınları Kültür Serisi: 16-5, İstanbul-1988.

SUNUCU, Deniz; Anadolu'da Yasayan ilkel Çömlekçilik, (Karasu, Menemen, Gokeyup) DEU, GSF, USB, Seramik-Cam Anasanat Dalı, (Yayımlanmamış Bitirme Ödevi) İzmir-1991

Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi yayını, Eskişehir-2001

Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi yayını, Eskişehir-2002